बुद्धिगोचरेऽतिप्रसङ्ग इति चेन्न यादृश्या हि धिया त्रिचतुरादिकक्षानुधावनविश्रान्तया वस्तुसत्त्वनिश्चयस्ते, तादृश्यैव विषयीकृतस्य ममापि कारणतानिश्चयः, केवलं ततः परास्वपि कक्षासु बाधात् पूर्व्वपूर्व्वभ्रान्तिसम्भवेन न तत एव सत्त्वावधारणं वयं मन्यामहे इति विशेषः"।

तत्र हेतौ "पञ्चेमानि महाबाहो ! कारणानि निबोध मे" गीता। "न लिङ्गं धर्म्मकारणम्" मनुः। उद्देश्ये "तस्यागमनकारणम्" रघुः। फलस्य कारणत्वञ्च इच्छाद्वारा, उपायेच्छां प्रति फलेच्छायाः कारणत्वात् सर्व्वो हि लोकः फलमिच्छन्नेव तदुपाये प्रवर्त्तमानो दृश्यते इति तस्य तथात्वम्। कारणमस्त्यस्य अर्श० अच्। १०उत्तरभेदे उत्तरशब्दे विवृतिः। "मिथ्योत्तरे पूर्व्ववादे कारणे प्रतिवादिनि" मिता० स्मृतिः। भावे तल् कारणता स्त्री। त्व कारणत्व न०कारणभावे "एकः कारणतां गतः" कुमा०। "कारणत्वं भवेत्तस्य" भाषा०।

कारणकारण न० ६त०। अन्यथासिद्धपदार्थभेदे यथा कुलालः घटादीनां कारणं, तत्कारणं तज्जनकः घटं प्रत्यन्यथासिद्धः। व्यापारद्वारा तु न कारणकारणस्यान्यथासिद्धिः। यथा कुठारादीनां, ते हि छेदनक्रियाकारणच्छेद्यसंयोगजनका अपि नान्यथासिद्धाः एवं व्याप्तिज्ञानस्य अनुमितिजनकपरामर्शरूपस्य, चक्षुरादीनां प्रत्यक्षजनकविषयसंयोगरूपस्य च कारणस्य कारणत्वेऽपि नान्यथासिद्धिः। "नहि व्यापारेण व्यापारिणोऽन्यथासिद्धिः" इत्युक्तेः २परमेश्वरे च सहि सर्व्वेषां निमित्तोपादानकारणानामधिष्ठातृत्वेन प्रयोजकत्वात् तथा, ३प्रयोजके कारणकारणस्याकारणत्वेऽपि प्रयोजकत्वमस्त्येवेति नैयायिकादयः।

कारणगुण पु० ६त०। उपादानकारणस्य गुणे "कारणगुणाः कार्य्यगुणानारभन्ते" इति न्यायप्र०। यथा तन्त्वादिरूपोपादानगुणाः शुक्लादयः, कार्य्यस्य पटस्य शुक्लगुणारम्भका भवन्ति न वैपरीत्येनेति आकरे स्थितम्।

कारणगुणोद्भव पु० कारणगुण उद्भवोऽस्य। उपादान कारणगुणेनोपपन्ने गुणभेदे। ते च गुणा भाषायां दर्शिता यथा। "अपाकजास्तु स्पर्शान्ताद्रवत्वञ्च तथाविधम्। स्नेहवेगगुरुत्वैकपृथक्त्वपरिमाणकम्। स्थितिस्थापक इत्येते स्युः कारणगुणोद्भवाः"। स्पर्शान्ताः। रूपरसगन्धस्पर्शाः-घटादौ पाकजरूपादीनां कारणगुणपूर्व्वकत्वाभावात् अपाकजा इत्युक्तम्। तथाविधं अपाकजमिति। "स्पर्शोत्रानुष्णाशीतो ग्राह्यः। एकपृथक्त्वेत्यत्र त्वप्रत्ययस्य प्रत्येकमन्वयात् एकत्वं पृथक्त्वञ्च ग्राह्यम् पृथक्त्वपदेन चैकपृथक्त्वं ग्राह्यम्" मुक्ता०। [विवृतिः।

कारणमाला स्त्री अर्थालङ्कारभेदे अलङ्कारशब्दे ३९८पृ०

कारणशरीर न० कारणरूपं शरीरम्। वेदान्तिमते अज्ञानरूपे शरीरे। वेदान्तसारे तद्विवृतिः दृश्या।

कारणा स्त्री कृ-हिंसायां स्वार्थे णिच्-भावे युच्। १तीव्रवेदनायाम् अमरः। कृ-णिच्-युच्। २प्रेरणायाम्

कारणिक त्रि० कारणैश्चरति ठक्। कारणेन विचारके १परीक्षके अमरः। करणस्येदम् काश्या० ठञ् ञिठ् वा। २करणसम्बन्धिनि त्रि० स्त्रियां ठञि षित्त्वात् ङीष् ञिठ इदुच्चारणार्थः स्त्रियां टाप् इति भेदः।

कारणोत्तर न० कारणेन उत्तरम्। व्यवहारेषु वाद्युपन्यस्तं वस्तु सत्यत्वेनाङ्गीकृत्य तत्प्रतिकूलतासाधनकारणकथनरूपे उत्तरभेदे, यथा अयं शतं मे धारयतीत्यभियोगे सत्यं गृहीतं किन्तु शोधितम्, इयं भूमिर्मदीयानेन भुज्यते इत्यभियोगे सत्यमेतस्य भूमिः किन्तु दानेन क्रयादिना वा इदानीं ममेत्युत्तरम्। उत्तरशब्दे १०९०पृ० विवृतिः।

कारण्डव पुं स्त्री रम-ड तस्य नेत्त्वम् रण्डः ईषत् रण्डः कारण्डः तं वाति वा-क करण्डस्येदं कारण्डं तदाकारं वाति वा-क वा। हंसभेदे "हंसकारण्डवोद्गीताः सारसाभिरुतास्तथा" भा० व०३८अ०। स्त्रियां जातित्वात् ङीष्। अस्य अजिरादि० पाठात् मतौ संज्ञायामपि न दीर्घः कारण्डववती नदीविशेषः। "हससारसक्रौञ्चचक्रवाककुररकादम्बकारण्डवेत्युपक्रमे" प्लवाः सघचारिणश्च" इति सुश्रुते तस्य प्लवत्वं सघचारित्वञ्चोक्तम्।

कारण्डव्यूह पु० बौद्धभेदे त्रिका० २बौद्धशास्त्रविशेषे च।

कारन्धम पु० करन्धमस्यापत्यं शिवा० अण्। १करन्धमनृपस्यापत्ये अविक्षिन्नाम्नि नृपे तदुत्पत्त्यादि "एतस्मात् कारणाद्राजन् ! विश्रुतः स करन्धमः। तस्य कारन्धमः पुत्रस्त्रेतायुगमुखेऽभवत्। इन्द्रादनवरः श्रीमान् देवैरपि सुदुर्जयः। तस्य सर्व्वे महीपालाः वर्त्तन्ते स्म वशे तदा। स हि सम्राड्भूत्तेषां वृत्तेन च बलेन च। अविक्षिन्नाम धर्म्मात्मा वीर्य्येणेन्द्रसमोऽभवत्" इत्युपक्रमे "तस्य पुत्रोऽतिचक्राम पितरं गुणवत्तया। मरुत्तोनाम धर्म्मज्ञश्चक्रवर्त्ती महायशाः" भा०आश्व०४अ०उक्तम्। २गोत्रापत्ये अण्। करन्धमपौत्रे अविक्षिन्नृपपुत्रे २मरुत्ते नृपे च। "कथं यज्ञे मरुत्तस्य" इत्युपक्रमे "यदि सुश्रूषसे पार्थ। शृणु